
İLBER ORTAYLI İLE OSMANLI'DAN GÜNÜMÜZE GELENEK ÜZERİNE*

*Röportaj: Cemal Fedayi***

-Gelenek konusunda bildiğiniz gibi farklı görüşler var. Kimilerine göre gelenekle modernlik çatışır, kimilerine göre birarada bulunabilir vs. Buradan Osmanlıya bağlarsak; Osmanlı modernleşmesinin geleneğe bakış tarzı nasıldı? Bu bağlamda bir dizi sorumuz olacak: Osmanlı modernleşmesi geleneği içeriyor muydu; denildiği gibi gelenekle modernlik yanyana mıydı; bu mu daha sağlıklıydı, Cumhuriyet dönemindeki köktenci devrimler mi daha doğrudu; modernleşme nasıl başladı nasıl bir kırılmaya uğradı veya uğramadı; neler olduğu gibi devam etti, neler edemedi; harf devriminin geleneğe nasıl bir etkisi oldu?

-Osmanlı modernleşmesi kâide-i tedric esasına dayanır. Radikal değişmelerden çok, hayatın kendi gerekleri içinde, hadisesiz değişmeler... Kamusal alanda çok radikal önerileri vardır: Mesela Medenî Kanun'un kabulü gibi, daha 1860'larda Fransız Medenî Kanununun kabulü gündemdeydi... Harf devrimini bile düşünmüşlerdir; Latin harflerini Tanzimat'ta tartışmış-

* Bu mülâkat 23.12.2004 tarihinde, Ortaylı'nın Bilkent Üniversitesi'ndeki odasında gerçekleştirilmiştir.

** Dr., Siyaset Bilimci

lardır. Fakat bunların hepsi gecikmeye tabi tutulmuştur. Medenî Kanun'un yerine de kodifiye bir İslam hukuku eseri çıktı: Mecelle. Fakat bu da esasa dokunamıyor, aile meselesine; aile hukuku burada yoktur.

Bunun dışında, günün şerâitine göre ayakta kalmak için hemen her şeye radikal olarak başvurulmuş. Askerî yenilik...çünkü topl um ayakta durmak zorunda; onun gerektirdiği teknoloji ve onun gerektirdiği eğitim. Orada, eğitim kurumlarını, eskilerini, gözünün yaşına bakmadır harcıyor. Fakat o harcanan kurumlar da, şartların zorlamasını anlıyor. Yani yeni kurulan Hukuk Mektebi pek muvaffak olamamıştır. Bunun yerine gene fukaha, eski İslam uleması, hukuk eğitimini yenileştirmiştir. Yani bizde Batı tipi hukuk fakültesi eğitimi; belirli saatlerde, belirli programlarla ders yapılması işi, medresenin terki, bu konuda ulema ile başlamıştır.

O bakımdan, bizim geçen asırdaki inkılaplarımızda toplumu fazla sarsmadan, ama tabii homurtuya sebep vermemek mümkün değil, belirli kompartımanlarda düzenleme var; ve ev hayatı bunun dışında kalmıştır. Sonunda buraya da temas edilmiştir, yani yenilik oraya da geçmiştir, onun da kapısını çalmıştır ama onun adı konmamıştır. Bütün İslam dünyasında böyledir bu. Bizde adı konmuştur bunun. Kanun-u medenî ve aile hukuku, şahsın hukuku diye, böylelikle hukukun romanizasyon süreci tamamlanmış oluyor. Bu böyle bir gelişmedir. Şimdi bunun sancısı evvelden çekiliyor. Bazı teşebbüsler var akim kalıyor; tıkanıyor. 1926 bu şekilde hallediyor. Kaç tane Medenî Kanun affı var. Ortalama sekiz senede bir. Bu çok enteresan. Çünkü bazı insanlar gene çok-karı evliliği yapıyor. Ne yapacaksınız çocukları? Ne-sebi gayr-i sahih durumdan kurtarmak için Medenî Kanun affı çıkarılıyor. Aksi takdirde mağdur oluyor insanlar. İmam nikahlı kadın mirastan (mahrum kalıyor), vs. Böyle bir süreç izleniyor.

(Cumhuriyet) Şer'î eğitimi yasakladı. Yasakladı da ne oldu? Devam etti. Yani bu memlekette bu tip eğitimden geçen Diyanet İşleri Başkanları çıktı. Ne yapacaksınız bunu? Medresede okumuş, falanca hocadan icâzet almış demek bu. Evet, gelenekten kanun böyle gidiyor. Ve belki de sıhhatlisi bu; yani yavaş yavaş. Anlaşarak, uzlaşarak. Bunun başka çaresi yok. Çünkü hızlı bir süreç pek bir şey çözmüyor. Ödenen ağır bedele rağmen gene aynı yere dönüyor. Sarkacın böyle hızlı sallanmasıyla yavaş bırakılması arasında bir fark yok, denge yine aşağı yukarı aynı yerde buluyor kendini.

-Osmanlı'nın son döneminde oluşan fikir akımları var; Batıcılık, Türkçülük, İslamcılık gibi...

-O kaçınılmaz. Problemlerin çözümünde farklı görüşler olur. O farklı görüşler de muhafazakâr değil yani. Şimdi Şeyh Sunûsî'nin, içtihat anlayışı ve tarifinin çok modern olduğu...Şehbenderzâde Filibeli Ahmet Hilmi'nin görüşleri, onlardan mülhem, çok muhafazakâr olduğunu söylemek mümkün değil. Öbür taraftan, mesela Abdullah Cevdet'in temelde çok İslamcı bir yaklaşımı vardır; bu kadar çılgın görüşlerinin ardında. Bunları böyle görmek lazım. Yüzde yüz bir Batı tarzı düşünce daha sonra ortaya çıkan bir şeydir. Gelenekten kopmak için cehalet gerekiyor büyük ölçüde.

-Gelenekten kopmak için cehalet gerekiyor?

-Lafta kopmak için. Bilmiyorsun, yeni bir şey söylüyorum zannedersin ve ona göre yüz söylem kurarsın. Onun yeni olduğu anlamına gelmiyor. Sen öyle zannediyorsun. Yenisini koydum zannediyorsun. Söylemindir yeni olan. Takdim tarzın yenidir. Yoksa kendinin yeni olduğu anlamına gelmez.

-Bu akımlar Cumhuriyet dönemine nasıl yansıdı; bir gelenek oluştu mu, yoksa bir kırılma mı oldu?

-Hiçbir şey kaybolmaz. Herkes hocadan talebeye, amcadan yeğene, ustadan çırağa belli şeyleri empoze eder...

-Harf devrimi olunca?

-Harf devrimi olunca bir şey olmaz. Millet kırk sene eski harfle yazmış. Onun için gelenek öyle devam eder. Ustadan çırağa devam eder. O bakımdan bir problem yok. Mühim olan, teknolojik etkilenmelerdir. İnsanlar okumayı ve yüzyüze öğrenmeyi bırakırsa, televizyonun karşısında, daha büyük kırılma oluyor. Onu Batı yaşıyor şimdi. Televizyon, okuma yazmayı kaldırmış. Ümmî olanlar var şimdi Fransa'da mesela; okulda öğrendiğini unutanlar var. İkincil gruplar dediğimiz cemaat, toplumları parçalıyor, yalnızlığa itiyor bireyi. Oradan dolayı gelenek kırılıyor. O daha mühim bir şey. Onun için üzerinde durmak lazım.

-Bizde de kırılıyor mu? Bu televizyon dizileri vs.?

-Her yerde, her yerde. Televizyon insanları çekiyor. Yani insanın insanla birarada bulunmasını engelleyen teknoloji her yerde aynıdır.

-Geleneğin düşmanı mıdır teknoloji?

-Geleneğin düşmanıdır. Çok önemli şekilde bir payı var.

-Gelenekle ilişkimiz ne durumda şu anda; gelenek bağlamında AB süreci ile ilgili düşünceleriniz nedir?

-Şüphesiz bu temel bir soru. Ama AB süreci, bizde gelenekte ya da kültürel yapıda büyük değişiklikler doğuracak bir süreç değil. O zaten var Türkiye'de, her yerde var. AB'nin kendisi öyle sorunlardan müstekî. Artık değiştiren merkez Avrupa değil, o geçen asırdaymış. Şimdi Amerika. AB'nin eğitimde, aile yaşamında, sosyal alanda çok ciddi sorunları var Amerikanizmle ilgili. O bütün dünyada yaygın bir şey. Yani AB'ye giriş bir kültürel sorun değil Türkiye'de. AB'ye giriş bir iktisadî sorundur; bir aldır-verdi ilişkisidir. Maalesef bizim insanlarımız bunu göremiyor. Yani işte bir kısmı Kürtçü, bir kısmı eski Komünist, bir kısmı din değiştirmek istiyor, falan. Şimdi, din değiştirenler el'an değiştiriyor. Yani AB'ye girmeden bugün tanassur edenler var. Girdikten sonra da tanassur edenler gene sorun olacak. Yani kanun veya anlaşma; şayet bazı etkiler varsa toplumdan, onları engellemeyecek çok uzun boylu. Dolayısıyla bu süreç böyle şeyleri halletmeyecek. Bunların hiç biri sorun değil. Bunlar ne AB'ye giriş ile çözülecek, ne de bunlar AB dolayısıyla ortaya çıkacak. Bunlar hep var. Bu bir iktisadî mesele. Öbür taraftan muhafazakârlar da AB içinde olacak. Hiç biri sorun değil. Asıl fonlara, serbest dolaşıma bakmak lazım. Serbest dolaşım da sorun değil; gerçekten istihdam konusunda yeterli bir çözüm olacak mı AB ile? Buna kimse bakmıyor, hiçbir taraf bakmıyor. Yanlış tartışma yapıyorlar. AB'yi iktisadî sorunlar açısından bakıp değerlendirmemiz lâzım ama bunu yapamıyoruz. Lüzumsuz bir kavga ile meşgulüz.

-Onlar bize kültürel açıdan bakıyor mu, Fransa gibi...

-Yanlış bakıyor. Fransa da yanlış bakıyor. Yani yeryüzündeki değişimler ve olayların AB ile ilgisi yok. Avrupa'da 80 senedir başıbağlı insanlar geziyor. Bunun 40 senesi bize ait. Ama 80 senedir böyle insanlar geziyor. Fransa'da artık üçüncü nesil Fransız Müslüman var. Almanya'da var. Tanıdığım insanlar var; ben size ne örnekler veririm. Üç nesil evvel Müslüman olmuşlar, artık torunlar Müslüman. Mesela İsveç'te karı-koca Müslüman olmuş, çocuklar Hıristiyanlığı seçmiş. Yani böyle vakalar var. Bunlar AB'ye girip çıkmakla ilişkili şeyler değil. Bizdeki tanassur olayları AB ile ilişkili değil. AB statüsü ile de düzenlenemez.